

չիւրին Լեւ-Բոն-Լե (paléontologique) Լե-Բոն-Լե
Կորոնէն: Անոր համար այն բրածոյք կամ քարա-
ցածնեբը, որոնք խաւի մը եւ կազմութեան որոշ-
ման համար իբր ուղղիչ կանոն կը նկատուին, կը կո-
չուին Լե-Բոն-Լե կամ Լե-Բոն-Լե Բոն-Լե (Գերմ.
Leitfossil, ԳԷ. fossil directeur): Յաճախ խաւեր
համաժամանակեայ են, նոյն դարաշրջանէ կամ Լե-
Բոն-Լե (Horizon)¹, բայց աւելի կամ նուազ Գեր-
մէր հնէաբանական նկարագրաւ, այլեւայլ ազդակ-
ներու շնորհիւ, — օրինակի համար՝ Ժանճաղ ու
խոր ծովու, ծովային ու լճային (անոյշ ջրոյ) սկա-
խաւեր եւ իրենց քարացածները եւն: Այսպիսի
համաժամանակեայ՝ բայց հնէաբանական տարբեր
նկարագիրը կը կոչուի Facies: Լատին բառ մը՝ որ
ինչպէս ծանօթ է, կը նշանակէ «բերք», «կերպ-
քան», բայց նաեւ «բերք», «բերք», եւն: Եր-
կրթաստական առժամբ ալ կրնային այս բառերէն
մին առնուիլ, եւ նաեւ Դիմաքիշ, Դիմաքիշ, Դիմա-
քիշ եւն: Գեղեցիկ կազմութիւն մըն է Ժողովրդա-
կան բառս Երեւան, նոյնպէս «Գէմք, կերպ-
քանք» մտք (Ամբաստան, էջ 180): Մենք յաճախ
ընտրեցինք այս վերջին բառը:

(Շարունակելի:)

Հ. Յ. ՏԱՇԵԱՆ

ՄԱՐԿԱԿԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԹՈՒԽԱՆ ՔՈՇԱՆԱՅԻ

Պարիսի Bibliothèque nationale-ը գըտ-
նուած Հայ բժշկական ձեռագիրներու մասին
1889ին հրատարակած տեղեկութիւններու մէջ
յիշած եմ², թէ 108 թիւ (այժմ 247) հա-
տորին պարունակած վեց հատ բժշկական գրուած-
ներուն չորրորդն է՝

«Անուամբն Աստուծոյ Գիրք ի վերայ
ընութեան հանրական եւ մասնական
Քահանայի ումմն աշխատեալ ի
զաւխան»

Վերնագրով գործ մը, որուն համար կը գրէի
թէ «քաւականի երկար մարդակազմութիւն

¹ «Լե-Բոն-Լե» երկրաբանական իմաստով ունի միայն 2
«գարաշրջան, երկրի», — Ուղղական իմաստով է Գի strati-
fication horizontale «գասաւորութիւն հարթ հաստար»
եւն (Ա, 1014):

² «Արեւելք», Կ. Պոլսոյ, Թիւ. 1730, 1731, 1733,
1734, 1889 տարուան:

մ'է, թուական չունի, քահանայի մը շինածն
է այս կ'ըսուի, քայց անունը չկայ քահա-
նային. զաղղիներէն ցուցակին մէջ լատին
տառերով Isaac, եւ հայերէն տառերով ալ
Իշուի քահանայ, գրուած է իբր Հեղինակ,
այլ յայտնի տեղեկութիւններ չեն հաստա-
տել այս կէտը¹:

Եւ չէի կրցած աւելի բան մը գրել մար-
դակազմութեան մասին, ու այն ատենէն ի վեր
կը սպասէի ստուգել, թէ ինչ կը նշանակէ ի զաւ-
խան բառը, ո՞վ է «Իշուի» քահանայն եւ ո՞ր
թուականին ապրած է այն:

Քանի մը նորագոյն տեղեկութիւններ, զորս
ունեցած եմ, կը յուսում թէ գոհացում պիտի
կրնան տալ ինդրական կէտերուն:

Մարդակազմութեան վերնագրին պարու-
նակած ի զաւխան բառին վրայ թէեւ միշտ
կը տարակուսէի եւ կը հաւատայի՝ թէ գրչի սխալ
արտագրութիւն է այն, բայց չէի կրցած թա-
փանցել սխալին եւ իմանալ իսկոյն, թէ ըլլա-
լու է «Իշաւխան» ուստի եւ «Իշաւի» կամ
«Իշուի»:

Հ. Գար. Զ ի «Հայկական Թարգմանու-
թիւնը նախնեաց» երկին մէջ (էջ 283) կը
գտնեմ, որ վերոյգրեալ Մարդակազմութեան
օրինակ մը երուստղէմի Ս. Յակոբեանց վանքին
Մատենադարանին մէջ կը գտնուի եղեր 401
թուահամարով, օրինակ մ'ալ Վենետիկի Մխի-
թարեանց Ձեռագիրներուն մէջ 1326 թուով,
զոր ես ալ թղթատեցի 1923ին. անոնց վեր-
նագիրն է՝ «Անուամբն Աստուծոյ Գիրք ի
վերայ ընութեան հանրական եւ մասնա-
կան Քահանայի ումմն աշխատեալ իշաւ-
խան»:

«Հայկական Թարգմանութիւնը նախ-
նեաց» ին յիշատակած մարդակազմութեան
վերնագիրը բնաւ չի տարբերիր պարիսեան ձե-
ռագրին վերնագրէն, բայց գիտելի է՝ որ ի զաւ-
խան անիմաստ ու անշանակ բառին տեղ «Իշաւ-
խան» կը նշանակուի, եւ այս կէտն աւաստիկ
կ'ուղղէ կարեւոր սխալ մը:

Փոքրիկ խորհրդածութիւն մը բաւ է, իմա-
նալու համար, թէ քանի դիւրին է աճապարան-
քով կամ անուշադրութեամբ իշաւխանին
«Հ» գիրը «Ղ» ի կամ «Հ» ի եւ կամ ուրիշ
նմանաձեւ գիրի մը փոխել եւ առաջին տառը
«Ի» ն, փոքր ինչ հնուութեամբ քիչ մը մէկին
գրելով զայն նախգիր մը կարծեւ եւ այսու իս-

¹ «Արեւելք», Կ. Պոլսոյ, Թիւ. 1731, տարի 1889:

կական բուն բառը այլակերպել եւ փոփոխել. մեր հին ձեռագիրներու ընդօրինակութիւններուն մէջ հազուագիւտ չեն այսպիսի անուշագործութիւններ (եւ բառափոխութիւններ, որոնց մէկ չար հետեւանքն է անշուշտ պարսեան օրինակի «ի շաւխան» բառը, զոր այսօր կը հաւատտեմ թէ ըլլալու է այն՝ «իշաւխան»*:

Այս սրբագրութիւնը կ'արդարանայ նաեւ Պարիսի Bibliothèque nationaleի Հայ բժշկական ձեռագիրներու ցուցակին մէջ նշանակուած «Իշոխ քահանայ» բառերով, զոր գրութեանս սկիզբը յիշեցի եւ «Իշոխ» կամ «Իշաւխ» ոչ այլ ինչ է, բայց եկէ՛ք «Իշաւխան»ի կրճատուած ձեւը:

Ուրեմն Մարդակազմութեանս աշխատասիրող պէտք է ճանչնալ՝ Իշաւխան կամ Իշողան քահանայ, Իշոխ կամ Իշաւխ, Իշող կամ Իշաւղ եւ կամ Իսաղ, որ համաձայն է «Isaac» անունին, զոր գաղղիներէն ցուցակին մէջ կը կարգանք «Իշաւխ»¹ ի քով, ինչպէս ըսի վերեւ:

Ո՛վ էր ուրեմն Իշոխ, երբ ապրած է այն: Այս հարցումներուն պատասխանելու համար, կարեւոր տեղեկութիւններ շատ քիչ են արդարեւ, բայց Յիշատակարան մը, զոր Հ. Գար. Զ. մէջ կը բերէ² եւ որ կը գտնուի եղբր Երուսաղէմի վանքը գտնուած Միքայէլ Ասորիի թարգմանութեանը վերջ, փոքր ինչ լոյս կու տայ մեզ Իշոխ քահանայի մասին եւ կը յայտնէ թէ նա հմուտ էր բժշկական արուեստին,

Ահաւասիկ այն

«Արդ ի յամի ութերորդի քառասներորդի երկերեւեբորդի հազարերորդի թուահամարու թեանս անժամանակ որդւոյն Աստուծոյ գալստեան եւ ի ՈՂԷ (1248) թուականութեան Հայոց թարգմանեցաւ Գիրքս այս յասորոց ի Հայո ի Հայրապետութեան Հայոց Տեառն Կոստանդնուպոլս, եւ ի թագաւորութեան Հայոց Հեթումոյ... եւ այլն, ... եւ փոխեցաւ ի ձեռն իշաւխայ (= Յեշուպայ — Յեսուայ) սրբասնեալ բահանայի վարժ եղելոյ ի հանքար բժշկական արուեստի»:

* Կը կարծենք սակայն թէ իշոխ անունն սեռականն է իշախիսան ինդորականը, որ նախապէս գրուած ըլլալու է եւ կամ պէտք էր գրուած ըլլար իշախիսանը:

«Համղ. Ամն»

¹ Իշաւ ի կամ Իշաւ իսան անունը, տառադարձութիւն է Ասորական Յեսու բառին, որ նախ Իշով, յետոյ եղած է անցմամբ ժամանակի Իշոխ, այնպէս են՝ Սամուէլ — Համուէլ, Եղիսէ — Եղիշէ, Սիմէոն — Համուոն եւ այլն:

² Հայկական թարգմանութիւնը նախնեաց, էջ 567:

Այսպէս, 13^{րդ} դարու Հայ բժշկական պատմութեան մէջ բժիշկ-քահանայի մը անունը կը յայտնուի եւ այս քահանայն որ հարկաւ կիլիկիա ապրած է, ժամանակակից էր Զապէլ թագուհիի հիւանդանոցին, որ՝ ինչպէս գիտենք հաստատուած է Սիսի մէջ 1241 ին:

Պարիս, 5 Մայիս 1925:

ԴԵՏ. ՎԱՀՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵՆՆ

ՆՈՐ ՄԱՅԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Լ. ԹԱՆԹԻ «ՀԻՆ ԱՍՏՈՒՈՒՆՆԵՐ» ԴՐԱՄԱՐԻ ՄԸՍԻՆ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ, ԿԵՆՏՐԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿԵՏԻՍ

(Շարունակութիւն նա վերջէ):

14. Բ. արարի Գ. տեսարանը: — Իշխանուհու բնակավայրը Յամաքաբերդում համապատասխան է պատմութեան տուեալին այն չափով, որ յիշաւի Յամաքաբերդի թերակղզու գագաթին եղել է կուսանոց եւ որ իշխանուհին ամենայն հաւանականութեամբ այդտեղ է եղել: Այժմ վանքի դրսի տան վերի կողմը դէպի հարաւ թերակղզու գագաթին գտնուում է աւերակ մատուռ, ուր երբեմն գիւղացիք գնում են ուխտ: Այդ մենաստանի մի պատուհանի կը նայում է կղզուն: Ըստ իս դրաման ներկայացնելիս այդ տեսարանի համար պիտի ի նկատի ունենալ տեղագրական տեսակէտից թերակղզու այդ տեղը, որի համար իշխանուհին ասում է. «տես, այս լուսամուտը, որ քու կղզեիդ կը նայի ու քու լուսամուտիդ, այն քու փոքրիկ լուսամուտիդ, ուր մինչեւ կէս գիշեր անմար է ճրագը» (էջ 64—65). վանահօր խցիկի յարմար տեղն է այժմու Առաքելոց վանքի հարաւային կողմում գտնուող Մելքոն ճգնաւորի խոցը, որի լուսամուտը նայում է թերակղզուն եւ որ տեղեց երեւում է այնտեղի մատուռը. Մելքոն ճգնաւորի այդ խցիկում երբ ճրագ է վառուում Յամաքաբերդից երեւում է: Այդ խցիկի պատուհանն է գոցել տալիս վանահայրը վանքը շինող վարպետին, որին ասում է. «պէտք է խցուի սյդ անցքը, ուրկէ արեւը կը նայի ներս, ուրկէ ցամաքը կը նայի